

TİCARETİN FIKRALARA YANSIYAN YÖNLERİ ÜZERİNE On Aspects Of Trade Reflected In Figures

Sema BAYRAM¹

Öz

Halk edebiyatı anlatı türlerinden biri olan fıkra, insanları eğlendirirken aynı zamanda düşündürmeye de sevk eder. Fıkralar az sözle çok şey anlatıp, okuyucuya verilecek mesajı en kısa yoldan vermeye çalıştıklarından kısa ve yoğun bir anlatım gücüne sahiptir. Bu yönüyle fıkralar karşıdaki insana ders verme, eğitime, bilinçlendirme ve yanlışlıklardan alıkoyma gibi vasıflara sahiptir. Fıkralarda toplumdaki her türlü aksaklık ve bozukluklar belli fıkra tipleri etrafında verilerek, bu kişiler toplumun sözcüsü konumuna getirilir. Toplumdaki her türlü aksaklık aslında mizahi bir anlatımla eleştirilerek kıssadan hisse çıkarma hedeflenir.

Fıkralardaki konu her ne olursa olsun amaç okuyucuyu düşündürmek ve ders çıkarmasını sağlamaktır. Ticaret konulu fıkralarda da diğer fıkralarda olduğu gibi amaç güldürürken bir taraftan da düşündürmektir. Ancak bununla birlikte belli bir bölge veya yöreye ait insanların ticaret hakkındaki tutumu da gözler önüne serilmiştir. Fıkralarda ticari zekâ ve bunun nasıl işlediği ve işlevleri üzerinde durularak okuyucuya belli mesajlar vermek hedeflenmiştir. Bu araştırma, Kayseri ve Karadeniz fıkra örnekleri esas alınarak oluşturulmuş ve fıkra metinleri üzerinden ticaretin hayatımıza yansıyan yönleri hakkında bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Sözlü anlatım ürünleri olan fıkraları yorumlamak ve fıkra metinleri ile örnekler sunmak adına örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Seçilen fıkra metinleriyle ticaretin fıkralara yansıyan yönleri değerlendirilerek bir sonuca ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fıkra, Ticaret, İnce Hesap, Kurnazlık.

Abstract

Anecdotes, one of the folk narrative genres, make people think while having fun with literature. For this reason, the definition of laugh-out-loud was used for the paragraphs. Anecdotes tell a lot with few words, and the message to be given to the reader has a shorter and more intense narrative power than the shortest works. In this respect, jokes have qualities such as teaching the other person a lesson, educating them, raising awareness and preventing them from making mistakes. In the jokes, all kinds of problems and disorders in society are depicted around certain types of jokes, and these people are made the spokespersons of the society. In fact, all kinds of problems in society are criticized with a humorous expression, with the aim of making sense of the story.

Whatever the subject of the jokes, the aim is to make the reader think and learn a lesson. In jokes about trade, as in other jokes, the aim is to make you laugh while also making you think. However, the attitude of people belonging to a certain region or region towards trade is also revealed. The anecdotes aim to give certain messages to the reader by focusing on commercial intelligence and how it works and its functions. This research was created based on Kayseri and Black Sea anecdote examples and an attempt was made to make an evaluation about the aspects of trade reflected in our lives through the anecdote texts. The sampling method was used to interpret the jokes, which are products of oral expression, and to present examples with joke texts. A conclusion was reached by evaluating the aspects of trade reflected in the jokes with the selected joke texts.

Key Words: Joke, Commerce, Fine Calculation, Cunning.

¹Bilim Uzmanı, Fırat Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı ABD Türk Halk Edebiyatı BD, semabayram2323@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3264-7250.

Giriş

Halk edebiyatı ürünlerinden biri olan fıkralar okuyucuyu veya dinleyiciyi güldürürken aynı zamanda düşündürmeye de sevk eder. İnce bir mizah ürünü olan fıkralar, her ne kadar güldürü unsuru olarak ele alınıp bilirse de amaç belli konuları belli tipler çerçevesinde oluşturmak insanları ele alınan konu üzerine düşündürmeye sevk ederek mizahi bir yolla aksaklıkları tenkit etmektir. “Toplumda beğenilmeyen, yanlış olan, düzeni bozan, huzuru kaçırın, sözün kısası tenkide dair her şey fıkralarla mizah örtüsü altında dile getirilir. Bir nevi, ‘güler yüzle tokat atmak’ şeklinde nitelendirilen fıkraların temelinde ‘ince bir mizah, hikmetli bir söz’ gizlidir.” (Şenocak, 2017a: 9).

Fıkra ile ilgili birçok çalışma ve açıklama yapılmış, fıkraların edebiyatımızdaki yeri ve işlevi hakkında birçok görüş ortaya konulmuştur. Türk fıkralarının ilk derleyicilerinden Çaylak Tefik, fıkranın “mesele-i hikmet” ve “müessir bir mesele-i ibret” olduğunu kaydeder. (Yıldırım, 2016: 34). Cumhuriyetten önce fıkra edebiyatla uğraşanların dikkatini sadece eğitici ve eğlendirici karakteri ile çekebilmiştir. (Yıldırım, 2016: 35). Daha sonra yapılan çalışmalar ve derlemeler ile birlikte fıkra kavramı belli bir açıklığa kavuşabilmiştir. Bu konuda Dursun Yıldırım fıkrayı şöyle tarif eder: *Fıkra, hikaye çekirdeğini hayattan alınmış bir vak’a veya tam bir fikrin teşkil ettiği kısa ve yoğun anlatımlı beşeri kusurlarla içtimai ve gündelik hayatta ortaya çıkan kötü ve gülünç hadiseleri, çarpıklıkları, zıddiyetleri, eski ve yeni arasındaki çatışmaları sağduyuya dayalı ince bir mizah, hikmetli bir söz, keskin bir istihza yoluyla yansıtan; umumiyetle bir fıkra tipine bağlı olarak nesir diliyle yaratılmış, sözlü edebiyatın müstakil şekillerinden ibaret yaygın epik-dram türündeki realist hikayelerden her birine verilen isimdir.* (2016: 35-36).

Esmâ Şimşek’in konu ile ilgili tanımı şu şekildedir: “Genellikle konusunu yaşanan hayattan alan; temelinde hiciv, alay ve mizahın birlikte yer aldığı, herhangi bir olayı açıklamak, eleştirmek, birilerine ders vermek ya da imada bulunmak amacıyla anlatılan kısa ve yoğun bir anlatım gücüne sahip mensur metinlerdir.” (2015: 198).

“Fıkralar, içinde yaşatıldığı toplumun kültürü, dünya görüşü, aklı, zekâsı, mizah anlayışı olup, insanın toplumsal duyarlılığını, kolektif bilincini yansıtan, gelenekle iç içe yoğrulmuş anlatımlardır.” (Şenocak, 2017a: 36).

“Fıkra, yaşama dair her şeyi konu edinebilen, yoğun bir anlatım gücüne sahip olan, tez ve anti-tez üzerine kurulu kısa, mensur bir anlatı türüdür. İnsanların yaşamları boyunca karşılaştıkları garip ve gülünç olaylar, toplumsal çarpıklıklar, günlük yaşam içerisinde insanların uğradıkları haksızlıklar, adaletsizliğe dayalı tutum ve davranışlar gibi pek çok şey fıkralarda yer bulmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında, fıkra insana özgürleşme ve kendi öz benliğini ön plana çıkarma imkânı sunan bir halk edebiyatı ürünüdür.” (Tarhan, 2020: 58).

“Günlük hayatta yaşanan çeşitli olayları veya karşılaşılan durumları ince bir mizah yoluyla tenkit eden ve bir fıkra tipine bağlı olarak nesir şeklinde anlatılan, kendine has yapısı olan müstakil bir sözlü anlatım türüdür” (Gökşen, 2002: 419).

Tanımlar göz önüne alındığında fıkranın yaşanmış bir olaydan yani gerçek hayattan yola çıkarak insanları güldürürken aynı zamanda bu yaşanmışlıklar içerisindeki aksaklıkları ve bozuklukları tenkit ettiği ifade edilebilir. Fıkralarda amaç eğlendirirken aynı zamanda düşündürmektir. Yani doğrudan ifade edilemeyen duygu ve düşüncelerin mizahi bir yolla karşı tarafa iletilmesidir. Bu nedenle fıkralarda öğreticilik ve az sözle çok şey anlatma ön plandadır.

Fıkralar konularını gerçek hayattan alır bu nedenle hemen hemen her konu fıkralarda işlenmiştir. Hayatımıza giren yenilikler veya teknolojik gelişmelerle birlikte fıkraların konusu da genişlemiş ve bu yenilikler de fıkralarda yer edinmiştir. Sosyal hayat, siyasi olaylar, toplumsal eleştiri hep fıkraların konusu olmuş ve fıkra tipleri toplumdaki olayların dışı vurumu olarak fıkralarda yer edinmiştir. Olaylarda halk, direkt

idarecilerin karşısına çıkmaz kendisine sözcü olarak belirlediği bir tip üzerinden duygu ve düşüncelerini ifade eder. Yani toplumdaki her türlü düzensizlik, adaletsizlik, eşitsizlik vb. durumlar fıkralarda eleştirilir.

Konular içerisinde ele alınan ticaret konusunun toplumda neyi ifade ettiği, insanların veya toplumların bünyesinde nasıl kabul gördüğü üzerine tespitler yapılmaya çalışılmıştır. Ticaret, “kazanç amacıyla yürütülen alım satım etkinliği” demektir. (Türkçe Sözlük 2005: 1981). Biz burada ticarete kurnazlık, zekilik, aldatma, hile vb. olayları fıkra örnekleri ile vermeye çalışarak bunların vermek istediği mesajlar üzerinden yorumlarda bulunacağız. Ele alınan bu temalar, kara mizahın birer yansıması olarak düşünülebilir. Kara mizah, “Yaşamın çirkinliğini sert, acı kimi kez de umut kıran bir dille haykıran mizahtır. Ölümün acı gülüşü ile gülen mizahtır. Bizi çevreleyen ahmaklıklara karşı bilinçli bir başkaldırmadır.” (Kabacalı, 1991: 41). Fıkralarda yer alan fıkra tipleri ya da olaylara dahil olan birinci derecedeki kahramanlar, hayatın adaletsiz ve acımasız şartlarıyla mücadele ederken içine düşürüldüğü durum neticesinde bu durumdan kurtulabilmeyi arzular ve içine düşürüldüğü durumdan kurtulabilmek için aklını kullanarak kurnazlık, hile, aldatma vb. yollara başvurur. Fıkraların toplumun ekonomik ve ticari hayatına yansıyan yönleri mizahi bir dille ele alınırken okuyucuya belli mesajlar vermek ihmal edilmemiştir.

1. Ticarete Kurnazlık / Açıkgozlük / Hile

Kişinin kendi çıkarlarını da gözetererek duruma uygun davranması veya karşısındaki olaylara ve kişilere haddini bildirmesi şeklinde açıklayabileceğimiz kurnazlık aslında “cingöz” terimi ile ortaktır. Türkçe sözlükte kurnaz ve kurnazlık kavramları “kolay kanmayan, başkalarını kandırmasını ve ufak tefek oyunlarla amacına erişmesini beceren, açıkgoz; kurnaz olma durumu veya kurnazca iş” anlamlarındadır. (Türkçe Sözlük 2005: 1260).

Bizler ticarete kurnazlık diyebileceğimiz fıkra örneklerini bu başlık altında vermeye çalışarak konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamayı düşünüyoruz. Hiç şüphesiz toplum içerisinde yer alan insanların daima bir alışveriş telaşı içerisinde olduğu dikkat çekmektedir. Özellikle belli bir kazanç sağlamak amacıyla yürütülen bu iş, göz önüne alındığında buna hem kurnazlık hem de hile karışacaktır. Kurnaz, başkalarını kandırmasını beceren kimse demektir. Ticarete bu tür insanlar oldukça fazla yer almaktadır. Özellikle Kayseri fıkralarında bunun örneklerine yer verilmiştir. “Ben Aradan Çekilirim” fıkrasında “Kayserili, Kürt Memo’ya on beş lira borçludur ve Kürt Hasso’dan da on beş lira alacaktır. Bir gün Memo, Kayseriliden borcunu istemiş ancak Kayserili buna sinirlenerek adamı kovmuş. Memo soluğu Kayserilinin oğlunun yanında almış. Yarın ahrette yakasına yapışacağım demiş. Oğlu akşam eve gelince babasına, adama neden parasını vermediğini sormuş. Nükteli konuşmayı seven Kayserili oğluna:

- Sen hiç merak etme oğlum. Hasso’dan on beş lira alacağım var, Memo’ya da on beş lira borcum. Yarın o kürdün elini o kürdün eline verir ben aradan çekilirim demiş.” (Çerçi, 2000a: 19-20). Fıkroda işin içinden çıkamayan Kayserilinin bulduğu yöntem, alacaklı olduğu ile verecekli olduğu kişiyi karşı karşıya getirerek aradan sıvışmaktır.

“Ben de Bilmiyorum” adlı fıkrada da yine kurnazlığı devreye sokan tipik bir Kayserili ile karşılaşırız. “Bir zoolog ile tanışan Kayserili, zooloğa hiç bilmediği hayvan olup olmadığını sorar. Zoolog bilmediği hiçbir hayvan olmadığını iddia eder. Bunun üzerine iddiaya tutuşurlar. Kayserili, Zooloğa: “Ben sana bir soru sorayım bilersen on lira vereceğim, bilmezsen yüz liranı alırım; sen de bana bir soru soracaksın bilersen yüz liranı, bilmezsem on liranı veririm.” Bu duruma sinirlenen zoolog, kabul ediyorum sor der. Kayserili, “uçayaklı hayvan nerede yaşar?” der. Zoolog düşünür taşınır bilemedim der. Kayserili, bilemediğine göre ver yüz liramı der. Zoolog yüz lirayı çıkarıp verir. Hemen ardından “Siz söyleyiniz uçayaklı hayvan nerde yaşar?” der. Kayserili düşünmeden paranın on lirasını zooloğa uzatarak, al şu on liranı ben de bilmiyorum der.” (Çerçi, 2000a: 20-21). Kayserili durumu çok iyi kullanan açıkgozlu bir tiptir. Kazancını düşünerek iddiaya tutuşur ve sonucunu bildiği için hemen cevabı yapıştırır. Aslında verilen mesaj da manidardır: İnsanların bir işin sonucunun nereye varacağını düşünmeden hareket etmesi ile başlarına gelebilecekler fıkra yoluyla bildirilmiştir.

“Delikleri Nerede” fıkrası alacağı şapkanın fiyatını öğrenen Kayserilinin vermiş olduğu tepkiyle ilgilidir. Burada da Kayserili oldukça açıkgozlu bir tiptir. “Kayserili bir dükkan girip tezgâhtara iyi bir şapka almak istediğini söyler. Tezgâhtar bir şapka çıkarıp adama uzatır. Bu size çok yakışacak, hem rengi hem biçimi tam size göre, fiyatı da üç bin beş yüz lira. Kayserili, fena değil diyerek şapkayı eline almış ve iyi ama delikleri nerede demiş. Tezgâhtar: Ne delikleri? Kayserili, ne delikleri olacak bu şapkaya üç bin beş yüz lira verecek eşeğin kulaklarının geçeceği delikler.” (Çerçi, 2000a: 37). Burada bir ironi vardır. Kayserili şapkaya bunca fiyat verenin eşek olabileceğini ima ederek, şapkaya o kadar para verilmeyeceğini belirtir. Buna kanmaması ise onun mizacıyla ilgilidir. Çünkü o kurnazlığı, hazırcevaplığı ve nüktedanlığı ile durumdan sıyrılmayı bilir.

“Görünen Bu Yılın Karı” adlı fıkra Kayserilinin birinin bir Yahudi’ye borçlanması ile ilgilidir. “Aralarındaki anlaşmaya göre Kayserili borcunu Erciyes’in karının eridiği gün ödeyecektir. Ancak Yahudi, ağustos ayında bile gelir kar erimemiştir. İşin kötüye gittiğini anlar ve düşünmeye başlar. Yanına yaklaşan bir çocuk, Yahudi’nin derdini sorar. Yahudi sızlanarak yakınıdır. Çocuk, parasını kurtarabileceğini ancak bir ondalık istediğini söyler. Yahudi, çocuğa çıkarıp ondalığı verir ve çocuktan şu aklı alır: Alacağın olana diyeceksin ki, geçen yılın karı eridi de altına aktı bu görünen bu yılın karı.” (Çerçi, 2000a: 44-45). Fıkra başını ve sonunu düşünemeyen bir Yahudi yer alır. Kayserilinin biri onu kandırmakla yetinmeyip bir çocuk bile onu kandırır. Açıkgozlülükleriyle her şeyi kılıfına uyduran Kayserililerin tavrı fıkra da işlenir.

“İşte Böyle Boyanır” fıkrasında ayakkabısını boyatmak isteyen bir adamın, Kayserili bir çocukla gırgır geçmek istemesi üzerine çocuğun adama ağzını payını vermesi ile ilgilidir. “...Oğlum siz Kayserililer eşeği boyayıp babanıza satarmışsınız, nasıl yaparsınız bu işi? Çocuk başını kaldırmadan, hem adamın ayakkabılarına fırça sallar hem de cevap verir: İşte der, eşeği biz böyle boyarız. Dikkat et de öğrenirsin.” (Çerçi, 2000a: 53). Fıkra, Kayserili çocuğun adama haddini bildirmesi ile ilgilidir. Kayserili ile dalga geçmek isteyen adam ağır bir hakarete uğrar. Ayakkabıları boyayan Kayserili, laf arasında adama eşek demekten çekinmez. Böylece adama kendince bir ders vermiş olur.

“Kayseri Külâhı” adlı fıkra bir kurnazlık örneğidir. “Kandırıldığının farkına varan Kayserili ortaklarına haddini bildirmek ister. Ortaklıktan ayrıldığını bildirerek bir sonraki gün ortaklarının kendisine misafir olmalarını ister. Kayserili onlarla gezerken başına çeşitli renklerden yapılmış bir külâh geçirir ve nereye giderlerse aldıklarının karşılığında hiç para ödmeden çıkarlar. Kayserili külâhın sihirli bir külâh olduğunu ve başına giyenden kimsenin para istemeyeceğini anlatır. İyi bir kâr buldukları sanan eski ortakları Kayseriliye ana sermayenin birkaç mislini ödeyerek külâhı satın alırlar.” (Çerçi, 2000a: 55-56). Kandırıldığının farkına varan Kayserilinin, aynı şekilde cevap verdiği görülür. Kayserili, kurnazlığı sayesinde başındaki külâhla onları alt edip yine ana sermayeden pay kazanmasını bilir.

“Kayserili ve Papa” fıkrasında Kayserilinin papaya pabuç bırakmadığı ve açıkgozlülüğü ile altınlara sahip olduğu görülür. “Papa Roma’da cenneti satmaktadır. Ancak Kayserili cehennemi satın almak ister ve giriştiği pazarlıkta cehennemi satın alır. Kayserili papadan cenneti satın almaya gelenlere de ben cehennemi satın aldım, cennetten alacağınız yerin yarı parasına cehenneme kabul edilmeyeceğinize dair belge satıyorum der. Bunun üzerine kısa sürede zengin olur. Papa müşterilerinin azaldığını görünce Kayseriliyi çağırarak tekrar pazarlığa oturur. Cehennemi almak istediğini söyler, ancak Kayserili cehennemi zengin Hristiyanlara sattığını geri almak için çok para vermesi gerektiğini söyler. Bunu üzerine papa iki heybe dolusu altın vererek cehennemi tekrar satın alır.” (Çerçi, 2000a: 62-64). Kurnazlığı ve zekiliği ile papayı alt eden ve kısa zamanda zenginleşen Kayserili, papaya haddini bildirir. Aslında verilmek istenen mesaj, o güne dek kimsenin bunu akıl edememesi ve dini duyguların nasıl istismar edildiği ile ilgilidir. Kayserili, cingözlüğü sayesinde durumu fark eder ve bunu çıkar haline getirir. Kayserili, kısa yoldan kazanç sağlamanın yolunu bulan ve insanları kandırarak onların parasına konan papaya aynı şekilde muamele ederek onun parasına konmayı bilir.

“Pazarlığa Göre” isimli fıkra Kayserilinin kurnazlığı ve sinsiliği ile ilgilidir. “Kayserilinin biri eşyalarını taşımak için bir kayıkçı ile yirmi liraya anlaşır. Kayserili eşyalarının yatak matak, karyola maryola, ve

sepet mepet olduğunu söyler. Karşıya geçince Kayserili on lira çıkarıp kayıkçıya verir. Bunun üzerine kayıkçı yirmi liraya anlaştıklarını dile getirir. Ancak Kayserili yatağı, karyolayı ve sepeti getirdiğini matak, maryola ve mepetin orda kaldığını bildirir. Yani eşyaların yarısı gelmiş yarısı kalmış o yüzden ben de paranın yarısını veriyorum der. Kayıkçı bunu üzerine afallayarak mecburen bu durumu kabullenmiştir.” (Çerçi, 2000a: 86-87). Fıkra ticarete her zaman pazarlık eden ve en uygun fiyata alım yapan tipik bir Kayserili örneği vardır. O, laf ebeliği ile anlaştığı fiyatın yarısını vererek kâr elde eder. Kayserilinin hileye de başvurduğu söylenebilir. Çünkü kayıkçıyı ayakta uyutur.

“Pazarlık” fıkrasında da Kayserilinin işin içinden çıkamayacağını anlayınca nasıl işi kurnazlığa bağladığı görülür. “Kayserili elli liraya eşeğini satışı sunar. Ancak her gelen on lira kaldırılması şartıyla eşeği alacağını bildirir. Bunun üzerine Kayserili her elini sıkınca on lira fiyat düşüğünü belirterek kabul eder. Böyle dört kişi ile el sıkışır. En son beşinci de on lira kaldırtmak için Kayserilinin koluna yapışır. Kayserili ise son on lirayı da senin için kaldırıyorum ama eşeği vermem der.” (Çerçi, 2000a: 87). Eşeğinin yok pahasına gideceğini anlayan Kayserili, hiç cambazlara pabuç bırakır mı? O, aklını kullanarak eşeğini de kendisini de kurtarır. Böylece zarar etmeden işin içinden sıyrılır.

Kayseri fıkraları böyle birçok örnek ile doludur. Kayserililer, ticaret konusunda özellikle de cingözlük konusunda ustadır. Kimseye göz açtırmazlar. Verilen örnekler dışında aynı kitap içerisinde “Senin Eşekliğinle Bunun” (92), “Senin Şahını Seveyim” (95), “Şu Eski Seccadeyi Kaldır” (106), “Toptan” (109), “Uzay” (110), “Kayserili ve Ardahanlı” (111) gibi örnekler de Kayserililerin bu konudaki hünerleri ile doludur.

Karadeniz fıkraları içerisinde yer alan “Pahalı Sözcük” adlı fıkra ise Temel’in oğlunun yaptığı kurnazlık ile ilgilidir. “Temel’in oğlunu ninesi yanına çağırarak, cel puraya pir daha o pis çelimeyi ağzuna almamaya söz verirken sağa pin lira var. Temel’in oğlu gülümseyerek, nineciğim pir çelime daha pileyrum ama o en azundan on pin lira eder.” (Çerçi, 2000b: 28). Nine, pis kelimeler söyleyen torununa kelimeyi unutturmak için kendince bir çözüm yolu bulur. Ancak çocuğun bunu ticarete dökmesi dikkat çeker. Çocuk söyleyeceği kelime ile on bin lira kazanç elde etmeyi düşünür. Çocuğun açığözlüğü ve ticari zekâsı ninesinin söylediklerinin ters istikametindedir.

“Ödeme” adlı fıkra Nasreddin Hoca’nın esnafı nasıl kandırmak istediğiyle veya bunu nasıl kurnazlığa döktüğü ile ilgilidir. “Hoca’nın bir esnafa borcu vardır. Adam ikide bir bunu ister. Bir gün yine böyle yapınca Hoca ne kadar borcu olduğunu sorar. Adam otuz bir akçe der. Ya imamın der, Hoca. Onunkisi yirmi altı. Güzel, imamla benim aramda su sızmaz. O yirmi altı akçeyi mutlak öderiz. O yirmi altı akçe ödenince geriye kalır beş akçe. O beş akçeyi de bana verirsin. Böylelikle ortalıkta borç diye bir şey kalmaz.” (Şenocak, 2017a: 221). Fıkra açıközlüğün yanında bir aldatma söz konusu vardır. Esasında Hoca ile imamın esnafa toplam borcu elli yedi liradır. Ancak Hoca, bunu bir gibi kabul ederek esnafı kandırmayı bu yetmezmiş gibi kalan beş liranın da kendisine verilmesini ister. Burada tek başına kurnazlık değil o kurnazlık ile karşıdakini aldatma söz konusudur. Tabi yine işin düğüm noktası cingözlük ile ilgilidir. “Peşin Parayı Görünce” (Şenocak, 2017a: 224) fıkrası da bu fıkra benzemektedir. Aslında Hoca karşıdaki alacaklısını bir yolunu bulup kandırır. Parayı vermemenin veya uzun yıllar borçtan kurtulmanın derindedir. Alacaklısına türlü bahaneler sunan Hoca onu başından savuşturmak ister.

“İncili Tahran’da” (Turan, 2008: 128) fıkrasında İncili Çavuş’un, bir Acem’i açığözlüğü sayesinde dolandırması ve elde edilen paraya konması anlatılır. Burada İncili’nin cingözlüğü sayesinde paralara konduğu ve kâr elde ettiği dile getirilir.

Bektaşî fıkraları içerisinde anlatılan “Ondan Al Buna Ver” (Yıldırım, 2016: 129-130) adlı fıkra daha çok Bektaşî’nin yalan söylemesi üzerine kuruludur. Ancak yine de Bektaşî, açığözlüğünü konuşarak işin içinden sıyrılmasını bilir.

“Düşünen Hindi” fıkrası hem kurnazlık hem de zekilik olarak düşünülebilir. “Hoca bir papağanın on beş

altına satıldığını görünce neden hindisinin yirmi altına satılmayacağını düşünür. Hindiyi alıp pazara götürür. Görenler, Hoca bir hindinin yirmi altın ettiği yerde görülmüş diye sorar. Hoca kuşun bile on beş altına satıldığını söyler. Oradakiler ama o papağandı derler. Tıpkı insanlar gibi konuşuyor o. Hoca da olsun demiş, o konuşursa bu da düşünür.” (Efe, 2004: 58). Hoca, devreye zekâsını koyarak bir kuşun on beş altın edeceği biliniyorsa hindinin de yirmi altın edeceğini düşünür. Bu durumu da düşünür diyerek daha cazip kılar. Çünkü Hoca’ya göre bir kuş için on beş altın çok paradır.

Kurnazlık veya cingözlük ticaretin olmazsa olmazıdır. Fıkralar üzerinden insanın ticarete mağdur duruma düştüğü durumlar dile getirilmiş ve insanın bu durumlarda neler yapabileceği fıkra tipleri üzerinden aktarılmaya çalışılmıştır. Fıkralarda yer alan olaylar, her ne kadar karşıdaki insanı aldatmak/alt etmek gibi görünse de amaç olaylardan ders alarak aynı duruma düşmemeyi sağlamaktır.

Birini kandırmak veya aldatmak için başvurulan yol ve yöntem diyebileceğimiz hile, ticarete aldatmaya zemin hazırlar. İnsanlar hileye başvurarak karşıdaki insanı aldatmayı başarır. Yani ticarete hile aldatmanın bir alt dalı olarak da düşünülebilir. Türkçe Sözlükte hile “1. Birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, dolap, oyun, desise, entrika, 2. Çıkar sağlamak için bir şeye değersiz bir şey katma” ve hile yapmak “1. Aldatmak, 2. Çıkar sağlamak amacıyla bir şeyin saflığını bozmak, değersiz bir şey karıştırmak.” anlamlarındadır. (Türkçe Sözlük, 2005: 891). Hileye başvurmak esasında birini aldatmak için ön koşul sayılabilir. Yani birbirlerini tamamlayan iki kelimedir. Bu hem anlam olarak böyledir hem de işleme aktarıldığında durum aynıdır.

“Etiketler” isimli fıkra bir manavın başvurduğu hileye kendince bir kılıf uydurması ile ilgilidir. “Temel meyve ve sebze almak için manava girer. Etiketleri kuşuklu gözlerle izler ve manava şöyle söyler: Nedur pu rezalet? Fiyatlarda hiç pir değışiçlik olmamış. Oysa gazateler pir ucuzluğun olacağını yazıyordu. Manav, mümçündür efendum ama ne yaparsınız pen hiç gazete okumayrum.” (Çerçi, 2000b: 117). Yaptığını haklı göstermenin başka yolu olmadığını bilen manav, bunu bir bahane olarak öne sürer. Manavın amacı hileye başvurarak insanları aldatmaktır.

“Yok Devenin Başı” adlı fıkra bizlere bu deymi hatırlatmaktadır. Genellikle bu deyim, gerçekleşmesi mümkün olmayan durumlar veya durumun abartılı olduğunu ifade etmek için kullanılır. Fıkroda da bu durum özetlenmiştir. “Hoca karısının eğirdiği ipleri pazara götürüp satmaktadır. Ancak iplikler yok pahasına satılmaktadır. Hoca bu duruma dayanamayarak size bir oyun edeyim de görün der. Bir deve başına iplikleri sararak pazara götürür. Kocaman yumağı gören iplikçi kuşulanarak bunun içinde başka bir şey olmasın der. Hoca, yok devenin başı diye cevap verir. İplikçi akçeleri verip yumağı satın alır. İçinden deve başı çıktığını görünce ertesi gün Hoca’ya, hile yapıp yalan söylemeye utanmaz mısın demiş. Hoca diklenmiş, sorduğun zaman yok devenin başı demedim mi demiş.” (Şenocak, 2017a: 231). Malının ucuza gittiğini anlayan Hoca, hileye başvurmak zorunda kalır. Hoca haksızlığa gelemeyen ve hakkını isteyen biridir. Ürüne gereken değer biçilmeyince o da işi kılıfına uydurarak karşı tarafı alt etmesini bilir. “Ürünü gerçek fiyata pazarlayabilmek için en büyük yardımcı akıldır. Nasreddin Hoca bu deymi kullanırken söz ve iş arasında cinas bir bağlantı kurar ve yok pahasına satılan ürünün acısını, satıcıya ironik bir mesaj vererek ödetirken, “Dinsizin hakkından imansız gelir.” demek ister.” (Şenocak, 2017b: 227).

Hile genellikle kendini haklamak amacıyla başvurulan yöntemlerden biridir. Ancak bununla birlikte çoğu zaman istenmedik durum ve davranışlara da sebep olabilir.

2. Ticarete Aldatma

Bu terimi bir kişinin dalgınlığından veya herhangi bir konudaki bilgi eksikliğinden faydalanarak onu yanıltmak şeklinde ifade edebiliriz. Durumdan/olaydan haklı çıkmayı başaran kimse, aldatan da odur ve bunun için bir önceki maddede ifade ettiğimiz cingöz olma durumu da vardır. Çünkü karşıdaki insanı aldatmayı başaran bunu açık gözlülüğü sayesinde elde etmiştir. Türkçe sözlükte aldatma “aldatmak işi” şeklinde geçmektedir. Aldatmak terimi ise “1. Beklenmedik bir davranışla yanıltmak, 2. Karşısındakinin

dikkatsizliğinden, ilgisizliğinden yararlanarak onun üzerinden kazanç sağlamak, 3. Birine verilen sözü tutmamak, yalan söylemek, 4. Bir şeyin görünürdeki durumu, o şeyin niteliği bakımından yanlış bir kanı vermek.” (Türkçe Sözlük 2005: 69) anlamlarında verilmektedir. Biz de ticaret konulu fıkralardaki bu tür durumlara örnekler üzerinden yaklaşılmaya çalışacağız.

“Desen ki Cerekle Teptin” (Çerçi, 2000a: 38) fıkrasında eşeğini satmaya çalışan bir adamın oğlu, eşeği hiç umulmadık birine satar ve eve gelince babası, bu durum için desene cerekle boka teptin ifadesini kullanır. Fıkırada Kunduracı Hayık’ın oğlu aldatılır. Çünkü eşeği verdiği Bokçu Veli’dir, ona kefil olanlar ise Cambaz Kör Şih ve Efendi Ağa’dır. Fıkırada yer alan Bokçu Veli’ye kefil olan arkadaşları için “bozacının şahidi şıracı” sözü yerindedir. Baba, oğlunun kandırıldığını bildiği için oğluna tepki gösterir. Mizah unsuru özel adlar ve söylenen söz üzerinden görünür kılınmıştır.

“Benim de Verdiğim Paralar” fıkrasında da bir önceki örnekte olduğu gibi eşeğini satmak isteyen bir adam vardır. Bu fıkırada eşeği satacak olan bir Yahudi’dir. Alacaklı ise Kayserilidir. “Yahudi anadan doğma topal olan eşeğinin ayağına çivi çakar ve eşeği satmak için pazara götürür. Kayserilinin biri de eşeğe müşteri olur. Parasını alan Yahudi, Kayseriliye bir de kurnazdın diye takılır. Kayserili ise ben işimi bilirim der. Yahudi durumu anlatır ve onu aldattığını söyler. Kayserili ise her şeyi inceden inceye hesaplamıştır. Bıyık altından gülerek, ziyayı yok benim de paralar kâğıttı der.” (Çerçi, 2000a: 25). Fıkırada kurnazlığı ile bilinen Kayserilinin bu duruma nasıl düştüğü dile getirilirken aslında Kayserilinin saman altından su yürüttüğü görülür. Yani Yahudi değil, asıl onu aldatan Kayserilidir. Kayserili işi kılıfına uydurmasını her zaman bilir. “Defa Pekmez Sokumu” fıkrasında marangoz ile pazarlık yapan bir Kayserili dikkat çeker. “Eve gelen marangoz ile pazarlık yapılır ve ne kadar para ödeneceği buna göre belirlenir. Bir haftada marangoz işini bitirir ve ücretini ister. Marangoz ücretini alacakken bir de üstüne borçlu çıkar. Buna itiraz edecek olur ancak ev sahibi hesabı çıkarır, marangozun yediği yemekler alacağı paradan çıkarılır. Birinci gün, ikinci gün, üçüncü gün derken ev sahibi listeyi çıkarmaya devam eder. Şunu yedin defa pekmez sokum defa pekmez sokum.” (Çerçi, 2000a: 35-36). İş kılıfına uyduran bir Kayserili ile karşılaşırız. Marangoz, fena halde aldatılır, bu yetmezmiş gibi bir de borçlu kılınır. Marangoz üzerinden verilen mesaj, bir iş yapmadan önce bütün yönleriyle onu hesap etmek/ona göre çalışmaya karar vermek gerektiği ile ilgilidir.

“Sen Eşekliğinle Bunun” fıkrasında yine cin gibi bir Kayserili vardır. “Altın bir çekecekle oynayan bir çocuğa Yahudi’nin biri yaklaşarak altın çekeceği ister. Kendince çocuğu kandırıp aldatacağını düşünür. Çocuk, bunun için para değil söylediklerinin yapılmasını ister. Çocuk, Yahudi’ye hem anırmasını hem de koşmasını söyler. Yahudi bunları yaptıktan sonra çekeceği ister. Çocuk ise sen eşekliğinle bu altın çekeceğin değerini biliyorsun da ben insanlığımı bilmez miyim der. Kayserililerin çocukları böyle ise büyüklerinin nasıl olduğunu düşünen Yahudi burada kendisine ekmek olmadığını anlar.” (Çerçi, 2000a: 92). Aldatılacağını anlayan Kayserili buna kanar mı hemen kendince olacağını hesap eder ve Yahudi’ye ayar çeker. Bir başkasının malı alınırken ona gerektiği ölçüde değer biçilmeli, insanlar kandırılmamalıdır. “Giysi” adlı fıkırada bir tezgâhtarın Temel’i aldatmaya meyletmesi dile getirilir. “Temel bir takım elbise almak ister. Bir giysiyi beğenir ve kaç para fiyatı diye sorar. Tezgâhtar beş yüz bin lira diye yanıt verir. Temel taksitle olmaz mu diye sorunca, olur efendim yanıtını alır. O zaman altı yüz bin lira olur fiyatı. Beş yüz bibi peşin kalanı da taksitle der.” (Çerçi, 2000b: 75). Tezgâhtar yaptığı hile ve Temel’i kandırmaya çalışması bariz ortadadır. Temel, hem peşin fiyatı verecek üstüne eklenen yüz bin lirayı da taksitle ödeyecektir. Tezgâhtar karşısındakini aldatmaktan ziyade onunla dalga geçmektedir. Çevremizde de bu tür insanlar oldukça fazladır. Onlar, kendi söyledikleri şeylerin daima kabul görmesini ve karşıdaki insanların her söylediklerine inanmalarını bekler.

“Kumar” adlı fıkırada kumar borcu olan Temel’in bulduğu yöntem veya kendisini avutma şekli ile karşılaşırız. “Kumar borcu olan Temel paltosunu bırakarak borcunu öder. Paltonun içi yüz pin liradan fazla edemeyeceğini oysa paltosunu verip peş yüz pin liralık borcunu ödediğini dile getirir.” (Çerçi, 2000b: 97). Temel, aldatılmadığını üstüne kendisinin onları aldatıp kâr elde ettiğini dile getirir. İronik açıdan bakıldığında kötü alışkanlıkların hayatımızdaki her şeyi elimizden aldığı gibi bir çıkarımda bulunabiliriz. “Faiz” adlı fıkırada faizin işletilmesi ve bunu yapan insanların, insanı aldatmakla kalmayıp Allah’ı bile

aldatacağını düşünmesi ifade edilir. Zaten insanları kandırmasını bilen onları aldatarak kâr elde etmeye çalışan insanlar bir nevi Allah'ı da kandırmış olur. "Herkesin yüzde altı faiz alırken Zafer'in yüzde dokuz faiz işletmesi çok bulunur. Ondan borç alan kişi Allah'tan korkmadığını sorar. Zafer ise korkayrum korkmasına da Allah yukardan paktuğu zaman tokuzu altı çörür nasıl olsa der." (Çerçi, 2000b: 106). Karadenizli taşı gediğine koyduğunu ve karşısındaki insanı, Allah'ı işin içine katarak aldatacağını düşünür. Dokuz ve altı rakamları da oldukça manidardır. Ters görüntüsü ile dokuz, altı gibi altı ise dokuz gibi görünür. Kayserili yaptığı işi başından düşünür ve bir kılıf uydurur.

"Bakkalda" fıkrasında aldatıldığını fark eden Temel'in aynı şekilde bakkala ders vermesi ile ilgilidir. "Sabun almaya giden Temel, bakkalın sabunu eksik tarttığını ancak paranın tamamını aldığını söyler. Bakkal taşırken hafif olacağı için zorluk çekmeyeceğini Temel'e bildirir. Bakkalın bu sözleri üzerine Temel cebinden bir miktar para çıkarıp tezgâhın üzerine koyar. Bakkal itiraz eder. Temel gülererek, pak hemşerum der sağa az para veriyorum çi saymakta zorluk çekmeyesun." (Çerçi, 2000b: 21-22). Temel, kendisine yapılanın aynısını karşısındakine yapar. Her ne kadar Temel'in bakkalı aldattığı düşünülse de haklı bir sebebi vardır. Temel, bakkalın anladığı dilden konuşarak ona dersini verir.

"Ondan Al Ötekine Ver" fıkrası aldatmalar silsilesidir. "Peynir almak isteyen İncili bir bakkala girerek bir akçeye peynir alır ancak iki akçesi vardır ve oda bunu uzatır. Bakkal parayı alır ancak üstünü vermez. İncili bunu anlar ama parasını alamaz, çaresiz bakkaldan çıkar. Daha sonra bir akçeye ekmek almaya gider, ekmeği alır ancak parasını vermez. Oradan ayrılan İncili şöyle söyler: Yarabbi bilirsin ki bakkal benden bir akçe fazla aldı. Ekmekçi de parasını hiç alamadı. Artık ahrette sen bakkaldan al ekmekçiye ver. Bende hakkı kalmasın." (Turan, 2008: 66-67). Kısasa kısas vardır. İncili, aldatılınca işin içinden çıkmak için bir başkasını aldatır. Bu durumda zarar etmez çünkü iki akçeye hem peynir hem de ekmek alır. En zararlı çıkan ekmekçi olur. Hem ekmeği gider hem de parasını alamaz. Yine aynı kitapta "Sen De İnsaf Et Çıplak Mıydım?" (148-149), "Altın Doğuran Yumurta" (161-163) adlı fıkralarda aldatmak ile ilgilidir.

"Ya Secdeye Kapanıverirse" adlı fıkra Bektaşî'yi aldatmaya çalışan bir ev sahibi ile ilgilidir. "Bektaşî'nin biri ev kiralayacaktır ancak ev o kadar harap bir binadır ki gezerken sallanmaya başlar. Ev sahibi durumu kurtarmak ister ve evin sahibinin bir evliya zat olduğunu, ara sura vecde geldiği zaman evin sallandığını bildirir. Bektaşî durumu hiç bozmadan evin korkulacak bir ciheti olmadığını ancak ev sahibinin secde-i Rahman'a uyarısa halinin nice olacağını bildirir." (Yıldırım, 2016: 174). Bektaşî'yi aldatarak evi satmaya çalışan ev sahibi, Bektaşî'nin bu söylediklerine inanmasını bekler. Ancak Bektaşî, ev sahibini kırmadan onun söyledikleri ile bağlantılı olarak ona cevabını verir. Evin zaten harabe olduğunu bilen ev sahibi, bunu bir zata bağlayarak durumu kurtarmaya çalışır, Bektaşî de korktuğu durumu zata bağlar. Böylece aldatılmaktan kurtulur.

"Hepsini Birer Kere Aldattım" (Yıldırım, 2016: 175-176) fıkrası da Bektaşî'nin adak adamamak istemesi ile ilgilidir. Adak adayınca parasının gideceğini bilen Bektaşî, adak adadığı zaman bilen adağı yerine getirmez. Bu nedenle hepsini birer kere aldattım diyerek artık kimsenin kalmadığını bildirir.

"Renk İnsanı Değiştirir" adlı fıkrada bir zencinin arkadaşını aldatarak parasına konduğu ve daha sonra onu dışladığı görülür. "Amerika'da bir fuar açılır. Fuarda zencileri beyaza dönüştüren bir makine tanıtılır. Denemek yirmi dolardır. İki zenci fuarı gezerken makineyi görürler ve denemek isterler. Birinin on bir doları diğerinin ise dokuz doları vardır. Dokuz doları olan arkadaşına dönüp sen on bir dolarımı bana ver gidip birlikte beyaz olalım der. Arkadaşı ise dur önce ben gideyim, deneyeyim eğer memnun kalırsam sana yüz dolar veririm sen de beyaz olursun der. Anlaştılar zenci gidip makineye girdi ve bir süre sonra beyaz olarak çıktı. Dışarıda kalan zenci duruma çok sevinerek hemen arkadaşının yanına gitti. Hadi dedi yüz doları ver, ben de beyaz olayım. Diğer hadi oradan pis zenci dedi." (Rüzgar, 2003: 61). Aldatılan zenci, daha sonrasında da arkadaşını tarafından dışlanır. Zencinin makineden çıkınca beyazlamasına ironik bir şekilde de yaklaşılabilir. Zencilerin dışlanmışlığı üzerinden diğer insanlara bir uyarı niteliği taşıyabilir. Aynı kitap içerisinde yer alan "Bize de mi Lolo?" (Rüzgar, 2003: 99-100) adlı fıkrada da benzer bir durum söz konusudur. Bir sanığı kurtarmaya çalışan avukatın ona verdiği akıl ile kendisinin de kandırılması

işlenir. Mahkemeyi kandırarak sanıktan oldukça yüklü bir miktar kazanç sağlamayı hedefleyen avukatın kazdığı çukura kendi düşmesi mizahi daha da canlı kılmaktadır. Başkalarını aldatarak yapılan herhangi bir iş, fayda sağlamaktan ziyade zarar verir.

Ticaretin fıkralara yansıyan birçok örneğinde aldatma söz konusudur. Genellikle alacak verecek davalarında alacaklının aldatılması söz konusudur. Buldukları durumu hesaba katmayan alacaklılar genellikle zarara uğrar. Karşıdaki insan bir yolunu bulup hesaptan kurtulur. Genel olarak “ticari zekâ bunu gerektirir” ifadesine uygun tavırlar sergilenir.

3. Ticarete Akıllılık / Zekilik

Akıllı veya zeki olarak adlandırılan insanlar; bulunduğu durumdan en az zararla çıkmasını bilen, durumu iyi kavrayan, bir sonraki adımını bulunduğu duruma göre atan insanlar demektir. Bu tür insanlar, gerçeği bilip görendir. Türkçe Sözlükte akıllı “1. Gerçeği iyi gören ve ona göre davranan, akil, 2. Karşısındakinin düşüncesizliğini belirtmek için söylenen uyarma sözü.” akıllılık ise “akıllı olma durumu, uyanıklık” anlamlarındadır. (Türkçe Sözlük 2005: 52). Zeki ise “1. Anlama, kavrama yeteneği olan, zekâsı olan, 2. Çabuk ve kolay kavrayan, 3. Zekâ varlığı gösteren” anlamlarındadır. (Türkçe Sözlük 2005: 2228). Fıkralarda nadir de olsa bu tür insanlar da vardır. Bu durum kurnazlık ile de açıklanabilir. Çünkü daha çok açıkgozlu insanlar uğradıkları haksızlıklara ses çıkarabilmiş veya buna engel olabilmıştır.

“İçini Ye Dışını Sat” adlı fıkra Kayserili bir çocuğun zeki ve uyanıklığı ile ilgilidir. “Kayseri’ye gelen bir Yahudi, bir çocuğa şunu sorar. Söyle bakayım bana beş parayla alayım on parayla satayım, üstüne de karnımı doyurayım. Kayserili çocuk şöyle cevap verir: Mezbahaya gidersin beş paraya işkembe alırsın içini yer, dışını da temizce yıkar on paraya satarsın.” (Çerçi, 2000a: 50). Verdiği akıl sayesinde Yahudi’ye yardımcı olur. Ticarete bunun nasıl kâra bağlanacağı çocuk sayesinde dile getirilir. “Akıl akıldan üstündür” mesajı, çocuk-yetişkin zıtlığı üzerinden mizahi bir dille aktarılır.

“Köpek” adlı fıkra köpeğin sadık olması üzerinden elde edilen kazançta bir göndermedir. “Bir adam Dursunların evine gelerek köpeğini satın almak ister. Köpeğin sadık olup olmadığını sorar. Dursun, köpeğinin başını okşayarak çok sadıktır benim çöpeğim. Bundan önce tam peş kez sattım peşunde de eve ceri döndü der.” (Çerçi, 2000b: 34). Dursun hem köpeği satıp kazanç elde eder hem de köpeğin sadık oluşuna güvenerek onu satmaktan vazgeçemez. Her ne kadar akıllılık gibi görünse de işin içinde kurnazlık, aldatma ve hile de bulunmaktadır. Çünkü Dursun, insanları kandırarak kazanç elde eder.

“Çiçek Pasajı” fıkrasında da Temel ve Rıza Reis’in garsona akıllarınca ders vermesi yer alır. “Temel ve Rıza Reis İstanbul’a her geldiklerinde Çiçek Pasajı’na uğrayarak bira içerlermiş. Yine böyle bir gün Temel garsona şöyle der: Garson günde kaç fiçı pira sataysun? Garson dört fiçı der. Temel peş fiçı satmak ister misun der. Garsonun gözleri parlar, istemez olur muyum der. Temel, öyleyse pardakları tam toldurmalsun der.” (Çerçi, 2000b: 109-110). Bardaklara az bira konulduğunu gören Temel duruma el atar. Daha çok satmanın yolunun ise bardakları tam doldurmak olduğunu bildirerek garsonun bardakları azar azar doldurduğu için fazla satış yapamadığını belirtir. Temel, durumu kendi lehine kullanmak ve verdiği parayla daha çok bira içmek ister.

Hem doğruluk hem de akıllılık içerisinde değerlendirilebilecek olan “Al Hiç’ini Git” adlı fıkra Hoca’nın davacıya haddini bildirmesi ile ilgilidir. Fıkra gerçekten de bir hiç uğruna düşülen durumu dile getirir. “Odun taşıyan bir adama yardım eden davacı bunu karşılığında kendisine hiç verileceğini bildirir. Ama hakkı olan hiçi alamadığı için Hoca’ya başvurur. Davacıya haddini bildirmek isteyen Hoca, davacının oturduğu minderin üzerindeki seccadeyi göstererek, kaldır bakalım altında ne var diye sorar. Şikâyetçi seccadeyi yavaşça kaldırır ve ‘hiç Hocam hiç’ der. Hoca davayı karara bağlar: Bak hakkın olan hiç orada duruyor, al hiçini ve git der.” (Sakaoğlu, 2018: 35). Her şeyin bir bedeli olduğuna inanan davacı, hakkı olan hiçi almak ister. Hoca ise davayı doğru olana yardımda bulunarak sonuçlandırır. Fıkroda davacı, hakkını ister ve hakkını alamazsa karşısındaki insana yaptırım uygulanmasını düşünerek Hoca’ya başvurur.

“Ödüllendirme ve cezalandırma olmak üzere iki farklı boyutu bulunan yaptırımlar, sosyal özelliklerle donatılan insan için sosyal baskı veya sosyal ödül içermesi sebebiyle vazgeçilmezdir.” (Öğüt Eker, 2017: 52).

Hazırcevaplığı ve nüktedanlığı ile bilinen Nasreddin Hoca, “Borç Para İsteme” adlı fıkrada da yine zekâsını kullanarak durumdan sıyrılmasını bilir. “Hoca’nın arkadaşlarından biri bir gün yolda hocanın yanına gelir. Bu adam, aldığı geri vermeyen biridir. Hoca’dan bir istekte bulunmak ister. Nasreddin Hoca, adamın niyetini anlar ve benim de senden bir isteğim var, gel sen onu yerine getir sonra ben seninkini dinleyeyim der. Adam kabul eder. Hoca: Nolursun benden yine borç para isteme der.” (Sakaoğlu, 2018: 46). Adamın niyetini anlayan Hoca duruma hemen el koyar. Bu durumdan her türlü zararlı çıkacağını bilen Hoca, borcuna sadık olmayan bu adama şartını söyleyerek onu engeller. Fıkra, ekmek elden su gölden anlayışına bağlı bir yaşam tarzından kaçınmalı, tanıdığımız insanları bu denli sıkboğaz etmemeliyiz mesajını verir.

Haksızlığa uğrayan Nasreddin Hoca, “Tokadın Bedeli” adlı fıkrada bulunduğu pozisyondan akıllılığı sayesinde kurtulur. “Kendisine tokat atan adamı tutarak Kadı’nın huzuruna çıkararak Nasreddin Hoca şikâyetçi olur. Tokadı atan Kadı Efendi’nin bir tanıdığıdır. Kadı kararını verir: ‘Tokat atmanın cezası bir akçedir; ver kurtul.’ Adam bir akçeyi getirmeye gider. Hoca da adamı beklemeye başlar. Ama ne bekleme adamın geleceği yoktur. Hoca yerinden kalkar ve Kadı’nın yanına giderek onun ensesine bir tokat aşk eyler. Kadı Efendi, adamın parayı falan getireceği yok. Getirirse de benim sana attığım tokadın cezası olarak alıverirsin demiş.” (Sakaoğlu, 2018: 107-108). Nasreddin Hoca, Kadı’nın kendi tanıdığını kayırdığını görünce ona aynı şekilde ders vermek ister. Verilen kararlar kim olursa olsun adil olmalıdır. Bir başkasının hakkı diğerine geçmemelidir. Hoca, durumu kısasa kısas bağlamında çözer. Maddi olarak bir çıkardan söz edilmese bile Hoca, doğru bildiğini yapar ve kendini haklamasını bilir.

“Bedava Maaş” (Turan, 2008: 112) fıkrasında İncili, Yeniçerilere maaş bağlatılmasına vesile olur. 2.Selim onlara cülus bahşisi vermezken İncili’nin söyledikleri padişahın hoşuna gider ve padişah bahşişin verilmesini emreder. Aslında akıllılık bir yana söyledikleri ile yani nüktedanlığı ile hoşnutluk kazanan İncili’nin durumu kurtarması söz konusudur. Doğrudan bir ticaretten bahsedilmese bile maaş alan diğer insanlara rağmen Yeniçerilerin maaş almaması sorgulanır ve böylece durum çözüme kavuşur.

“Kahveye Zam” fıkrasında kahveci ile Bektaşî’nin atışmasına yer verilir. “Kahvecinin beş paraya verdiği okkalkı kahvenin fiyatı yükselir ve beş para idare etmemeye başlar. Meseleyi tek tek herkese anlatmak istemeyen kahveci, şöyle bir kâğıt yazarak çekmecenin üzerine yapıştırır:

‘Kahve Yemen’den gelir, yollar ırak
Beş para idare etmiyor, on para bırak.’
Bunu gören Bektaşî’nin biri hemen şu cevabı yazıp altına yapıştırmış:
Kahve Yemen’den gelir yollar sapa

Beş para idare etmiyorsa teres, kahveyi kapa.” (Yıldırım, 2016: 289) Kahveye zam geldiğini bu yolla ahaliye bildiren kahveciye aynı yöntemle Bektaşî de cevap verir. Bektaşî, paranın idare etmeyeceği biliniyorsa kahvenin kapatılması taraftarıdır. Kahvecinin yazdığından aklın yolu birdir ibaresine başvuran Bektaşî durumu bu şekilde kurtarır. “Duası Makbul Değil” (Yıldırım, 2016: 169-170) fıkrası da akıllılığı veya o güne kadar kimsenin düşünmediklerini dile getirmesi ile durumdan kurtulan Bektaşî ile ilgilidir. Dini, ticarete döken ve insanların dini duygularını istismar eden din tüccarlarına akli ile karşı koyması ve bu tür insanların duayı önce kendileri için yapması gerektiğini dile getirmesi manidardır.

“Horoz” adlı fıkrada Hoca, kandırıldığını ve bütün hamam parasının kendisine yıkılacağını anlar. “...Hoca horoz gibi ötmeye başlar. Eşraf, Hoca ne yapıyorsun diye sorar. Hoca bu kadar tavuğa bir horoz lazım değil mi? yanıtını verir.” (Rüzgar, 2003: 8-9). Hoca, durumdan zekâsını kullanarak sıyrılmasını bilir. Orada bulunanlar, Hoca’yı kandırıp onun parasına konacaklardır, Hoca da aklını kullanarak bunca tavuğa bir de horoz lazım deyip en kârlı çıkan kişi olur.

Akıl şüphesiz insanı diğer varlıklardan ayıran en önemli özelliktir. Ticarete de akıllılık veya zekilik olarak nitelendirebileceğimiz durumlar söz konusudur. Genellikle aldatıldığını, bulunduğu durumdan zararlı çıkacağını kestirebilen tipler zekâlarını kullanarak içinde buldukları durumdan sıyrılmalarını bilmişlerdir. Bu tür durumlarda karşıdaki insana da belli bir mesaj verme söz konusudur. Her ne kadar bizi kandırmaya yeltenenler olsa da bizler, bize bahşedilen akıl ile onların kazdıkları çukurlara düşmekten kurtulabilir, kendimizi koruyabiliriz.

4. Ticarete İnce Hesap

Bu durum en ufak şeyden bile çıkar elde etmek, kâr sağlamak şeklinde düşünülebilir. En ufak bir şeyin bile hesabı yapılır, durumdan kazanç elde etmek asıl amaçtır.

Her şeyi paraya bağlayan ve hayatlarında pazarlığın önemli bir rolü olan Kayserililer her şeyi en ince ayrıntısına kadar düşünür. “Tren” adlı fıkrada, “Trenle bir Kayserili yolculuk eder. Bu esnada Eskişehirli bir yolcu kriz geçirerek ölür. Yolcular telaşlanır. Herkes bir akıl verir. Kayserili ise düşünmeye başlar. Telaşlı yolculardan biri Kayseriliye çıkarır. Ne düşünüyorsun bir akıl da sen ver der. Kayserili, nasıl düşünülmez be birader, şimdi bu ölen adamın tren bileti ne olacak.” (Çerçi 2000a: 51-52). Adam ölmüştür ancak Kayserili biletin derindedir. Fıkra da ölen bir kimsenin arkasından mallarının hesabının yapılması, gereksiz miras davalarının ve kavgalarının yaşanması mizahi bir dille ifade edilir.

“Keyif” adlı fıkrada “Kayserilinin biri oldukça keyiflidir. Bir arkadaşı bu neşeli halinin nedenini sorar. Kayserili de terziden geldiğini bildirir. Arkadaşı da elbise mi diktirdiğini merak eder. Kayserili, terziye geçen yıldan kalan bin lira borcunu ödemek için gittiğini söyler. Arkadaşı bütün bu neşesinin nedeninin bu mu olduğunu sorar. O da tabii bu der. Çünkü terziyi bulamadım ve parayı vermedim.” (Çerçi, 2000a: 64-65). Aldığı borcu veremediği için sevinen ve paranın kendisinde kaldığı için mutlu olan bir Kayserili vardır. Kayserili onun hesabını bile tutar.

“Pazarlığa Girişebilir Miyim?” Kayserililerin pazarlığa olan düşkünlüğü ile ilgilidir. Öyle ki Kayseri’deki çocuklar bile inceden inceye hesap görür. “Kayseri’deki bir ilkokulun bahçesinde iki çocuk konuşur: Beş kere beşin yirmi beş olduğunu biliyorsun da neden öğretmene yirmi sekiz dedin? İkinci çocuk: Evet biliyordum. Öğretmenimle pazarlığa girişebilir miyim diye aksi cevap verdim.” (Çerçi, 2000a: 86). Soruya yanlış cevap veren Kayserili çocuk, durumu ticarete dökerek pazarlık payı olup olmayacağını anlamak ister. Tamamen çıkar üzerine kurulu bir yaşam şeklidir. Aynı kitap içerisinde “Senden Para Pul” (94), “Yahudi ve İşkembe” (113), “Yahudi ve Karpuz” (113-114) fıkralarında da ince hesap yapan tipler görülür. “Kefen Parası” fıkrasında Bektaşî’nin para bulmak için başvurduğu yöntem yer alır. “Bir eve misafir olan Bektaşî ev sahibine eğer ben ölürsem ne yaparsın deyince ev sahibi: Erenler, hürmetle kefenler defnederim. Bektaşî öyle ise beni ölmüş farz ederek şu kefen parasını himmet etseniz fena olmaz der. Ve parayı alıp rakı getirip demlenir.” (Yıldırım, 2016: 273). Bektaşî, kefen parasının bile hesabını yapar. Bu para onun için önemlidir çünkü o bira alacaktır. Birayı alabilmek için kendisini öldürtür, üstüne de kefen parası alır. “Yüz Altın” fıkrasında “Hoca’ya rüyasında doksan dokuz altın verirler. Hoca da yüz altın olmazsa almayacağını bildirir. Uyandığında bir bakar ki elinde hiçbir şey yok. Hemen gözlerini kapatıp tekrar yatağa yatar. Tamam tamam doksan dokuz altın olsun kabul ediyorum der.” (Rüzgar, 2003: 11) Doksan dokuz altını beğenmeyip bir altının hesabını yapan Hoca elindeki altınları da bulamayınca pişmanlık duyar. Fıkra, “ancak rüyanda görürsün” tabirinin çok güzel bir örneğidir. Fıkra, ince hesaplar yapan birçok insan elindeki varlıktan da olur ve hayat, ekmek elden su gölden yaşanmaz, mesajını işler.

“Beş Milyon Lira” fıkrasında da önceki fıkraya benzer bir durum söz konusudur. “Küçük bir çocuk yolun ortasında hüngür hüngür ağlamaktadır. Yaşlı bir kadın durumu anlamak için çocuğun yanına gider. Çocuk beş milyon lirasını düşürdüğü için ağladığını söyler. Bunu üzerine kadın, çocuğa beş milyon lira verir ve yürümeye başlar. Çocuk yine ağlamaya başlar. Kadın dönüp şimdi neden ağladığını sorunca; çocuk, beş milyonumu düşürmeseydim şimdi on milyonum olacaktı cevabını verir.” (Rüzgar, 2003: 69). Doğrudan ticareten bahsetmek belki mümkün olmayabilir ancak çocuğun bu derece ince hesap ve çıkarıcı olması

dikkat çekicidir. Ayrıca insanın ne olursa olsun her durumda memnuniyetsizliği gözler önüne serilmektedir. İnsanoğlu, hep daha fazlasını istemekte aza kanaat etmeyi bilmemektedir.

“Kâr” adlı fıkrada borcuna sadık olmayan bir adamın yakınından borç istemesi ancak vereceğinin güzel bir hesap yapıp daha fazla borç vermemesi üzerine kuruludur. “Borcuna sadık olmayan bir yakını Musa amcaya gelerek; ‘Bana yüz lira ver, şuradan müşterisi hazır olan bir mal alıp yüz yirmi liraya satacağım. Sonra sana olan borcumu ödeyip yirmi lira kâr etmiş olacağım.’ demiş. Yüz lirası tehlikeye giren Musa amca, biraz düşündükten sonra yakınına yirmi lira uzatıp; ‘Al şunu sen yirmi lira kar et, ben de seksen lira’ demiş.” (Köksal, 2006: 53). Parasının gideceğine kanaat getiren Musa amca, hesabını sıkı tutarak işin içinden çıkmasını bilir. Çünkü hiç yoktan yüz lirası gidecektir. Ancak yakınına vereceği yirmi lira ile seksen lirasını kurtarır. Fıkırada Musa amcanın ince hesap yapması ve zekâsını kullanma kabiliyeti dikkate şayandır.

Sonuç

Ticaretin yapılış amacı göz önüne alındığında aslında tamamıyla kazanç sağlamak üzerine kurulu olduğu söylenebilir. Kazanç sağlanırken ticaretin içerisine hile, aldatma ve kurnazlık karışmakta ve insanlar ticaretin asıl amacının dışına çıkarak açgözlülük etmekte ve en iyisi, en fazlası benim olsun yarışına girmektedir. Rekabet ortamının yaratılması bir fayda sağlamadığı gibi kazanç da sağlamamaktadır.

Unutulmamalıdır ki doğru yapılan alım ve satımlarda ne bir başkası aldatılmış olacak ne mağdur edilecek ne de bizler için bir kayıp olacaktır. Herkes payına düşenle yetinebilse, hakkıyla ve alınımın teriyle kazancını sağlayabilse tüm olumsuzluklar ortadan kaldırılmış olacaktır.

Fıkralar mizahi bir dille kıssadan hisse çıkarmayı ve ders vermeyi amaçlar. Şüphesiz ticaretin fıkralara yansımaları da bu amaç doğrultusundadır. İnsanlara belli mesajlar vererek onları doğru olana ulaştırmak temel hedeflerden biridir. Fıkralarda söylenilmek ve verilmek istenen mesaj, doğrudan iletilir. Yani bizler, bize verilmek istenen mesajlara uyarak doğru ve haklı olanı yapmalı, ölçüde hata etmemeli, kimseyi kandırmamalı ve hak yememeliyiz. Aza kanaat ederek elimizdeki değerini bilmeliyiz.

Kaynakça

- Çerçi, Mehmet (2000a). En Güzel Kayseri Fıkraları. Yayına Hazırlayan: Mustafa Türkmenoğlu. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Çerçi, Mehmet (2000b). En Güzel Karadeniz Fıkraları. Yayına Hazırlayan: Mustafa Türkmenoğlu. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Efe, Ahmet (2004). Dünyayı Güldüren ve Düşündüren Adam Nasreddin Hoca. İstanbul: Eskişehir Odunpazarı Belediyesi Kültür Yay.
- Gökşen, Cengiz (2002). Temel Fıkraları Üzerine Bir Araştırma. Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kabacalı, Alpay (1991). Bütün Yönleriyle Nasreddin Hoca Hayatı Kişiliği Fıkraları. İstanbul: Özgür Yayın Dağıtım.
- Köksal, Gökmen (2006). Hazır Cevaplar. İstanbul: Timaş Yay.
- Öğüt Eker, Gülin (2017). “Mizah Tanrı’dan Bir Armağan mı Yoksa Şeytanın Getirdiği Bir Ceza Yöntemi mi? Sosyal Normların Cezalandırma Yaptırımı Boyutunda ‘Sosyal Ceza Olarak Gülme’”. Folklor Edebiyat Dergisi. 23(92): 49-62.
- Rüzgar, Uğur (2003). En Güzel Fıkralar. İstanbul: Kahraman Yay.
- Sakaoğlu, Saim (2018). Nasreddin Hoca Fıkralarından Seçmeler. Ankara: Akçağ Yay.
- Şenocak, Ebru (2017a). İronik Yaşamda Sonsuza Yürüyen Kahraman Nasreddin Hoca. Ankara: Akçağ Yay.
- Şenocak, Ebru (2017b). “Türkiye’de Satış, Pazarlama ve Reklam Sektörü Açısından Nasreddin Hoca Fıkraları”. Journal of Turkish Language and Literature, 3(4): 218-236.
- Şimşek, Esmâ (2015). “Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri İçerisinde Fıkraların Yeri”. Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi, 3(6): 195-234.
- Tarhan, Esra (2020). Adana’da Anlatılan Fıkraların Mizah Teorileri, Bağlam, İşlev ve Yapı Açısından İncelenmesi. Doktora Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turan, Fatma Ahsen (2008). Türk Kültürünün Mizah Burcu İncili Çavuş. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Türkçe Sözlük (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Yıldırım, Dursun (2016). Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları. Ankara: Akçağ Yay.